MAJESTĂȚILE LOR REGALE
ȘI ÎMPLINIREA IDEALULUI ROMÂNESC DE REÎNTREGIRE NAȚIONALĂ

Nimeni nu este judecat pe drept cât trăiește;
abia după moarte este pomenit sau dat uitării.
Maria, Regina României[1]

Gl.-Lt. Grigore STAMATE

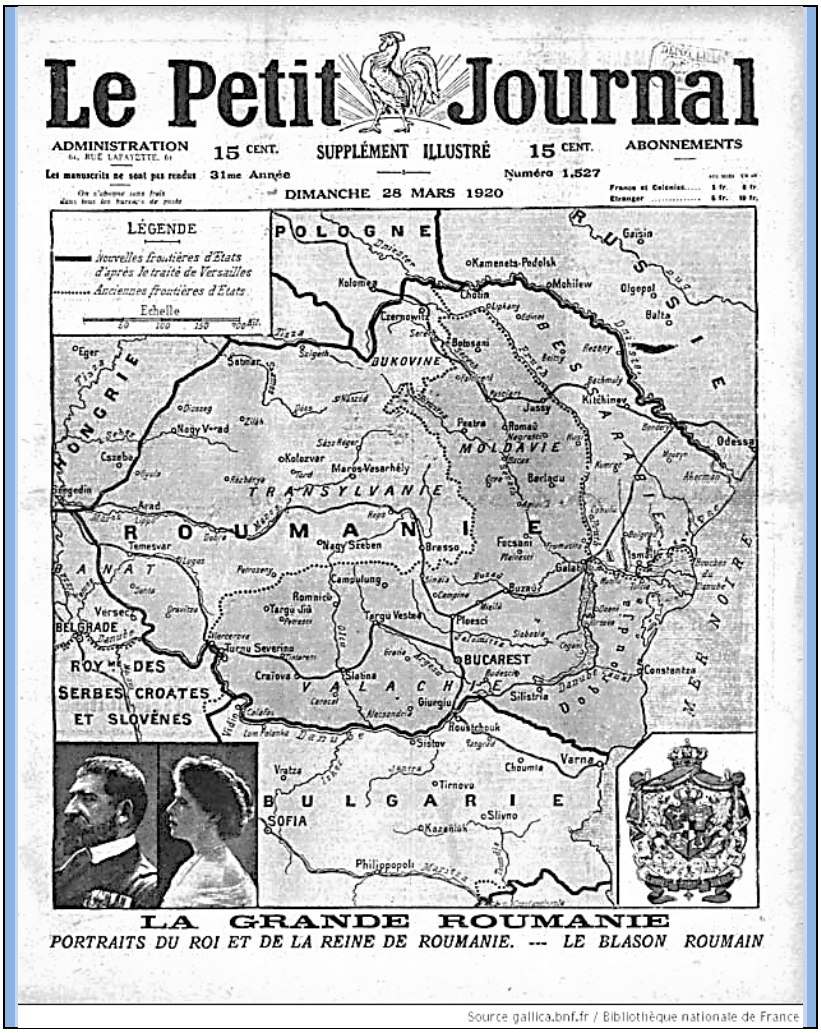

Harta României Mari, așa cum a fost prezentată francezilor, după recunoașterea frontierelor de către marile puteri ale Antantei, cu traseul dinspre statele vecine de la acea dată, între care Ungaria, Cehoslovacia, Polonia, Rusia, Bulgaria și Iugoslavia (Regatul sârbilor, croaților și slovenilor)

Dintotdeauna, marile personalități – indiferent de domeniul de activitate, de rangul social ori de manifestarea politică – au fost supuse analizei minuțioase și, adesea, intransigente a experților. Cu bunele și mai puțin bunele lor, cu împlinirile și neîmplinirile, cu defectele și calitățile lor, pe potriva așteptărilor, pe care trebuiau să le demonstreze tuturora. Așa și cu majestățile lor regale, Regele Ferdinand I și Regina Maria, despre se pot spune multe și li se pot impune ori li se pot imputa destule. Un aspect însă nimeni nu-l poate ignora nicidecum și niciodată: atașamentul lor față de țară ai cărei suverani au devenit și, de urmare, aderarea la împlinirea idealului românesc de Reîntregire Națională. Probabil, așa a fost cel mai firesc, deși istoria lumii consemnează o serie de exemple, în care unii monarhi au procedat și altfel. Europa Occidentală oferindu-ne – din acest punct de vedere – pilde de netăgăduit.

[1] Maria, Regina României, *Testament*, Tenka – Juvah, Balcic, 29 iunie 1933;

Regele Ferdinand I, supranumit și Întregitorul sau Regele Ferdinand cel Loial, prin înseși atributele de reală excelență invocate în referire la persoana sa, ar fi trebuit să exceadă categoric oricărei tendințe denigratoare, dar lucrurile nu s-au întâmplat întotdeauna așa: „Asupra Regelui Ferdinand au circulat și continuă să circule încă două versiuni, diametral opuse una de alta. După una din acestea, regele, sub a cărui Domnie s-a înfăptuit România Mare, e înfățișat în culori vii și strălucitoare, atribuindu-i-se calități dintre cele mai rare. Este versiunea oficială pe care o întâlnești în manualele de școală, în discursurile protocolare ținute în ocazii festive (...). Această versiune însă are marele cusur că-i suspectată (cel puțin, în parte – n.n.) de către public. Acesta a preferat mai degrabă să dea crezare celeilalte, care-l înfățișează pe regele Ferdinand într-o lumină cu totul defavorabilă."[2] Depinde de care parte a baricadei te situezi, atunci când faci interpretarea și, mai ales, cât îți este de bogat bagajul de cunoștințe în materie și, la fel, cât de profundă îți este înțelegerea față de evenimentele respectivei perioade istorice.

Oricum am privi lucrurile, în dihotomia manifestării și cu reținerile de rigoare, trebuie însă să fim de acord cu faptul că: „Spre deosebire de unchiul său, Ferdinand nu era, la vremea aceea, un conducător puternic și respectat (...). În realitate, era inteligent, cultivat și versat. Una peste alta, putea face conversație în mai multe limbi despre botanică, artă, arheologie, teologie sau muzică. În public însă, ori cu persoane pe care nu le cunoștea bine, nu știa cum să se poarte și avea limba legată. Fie nu spunea nimic, fie rostea un amestec de vorbe încurcate, fără sens. Criticii, inclusiv soția lui, Maria, credeau că problema lui nu era doar timiditatea, ci și o lipsă de «voință și inițiativă»."[3] Poate că era sau poate că nu era chiar așa, pentru că, potrivit altor memorialiști, mai exacți în aprofundare: „Regele Ferdinand era un bărbat înzestrat cu o reală și frumoasă inteligență. Avea o viziune limpede a realităților. Cunoștea oamenii tot atât de bine, dacă nu și mai bine, decât regele Carol și, în orice caz, îi era cu mult superior prin însușirile sale morale, prin curățenia și nobleța sufletului său. În zadar vom căuta la el urmele vreunei meschinării."[4]

Desigur, tot așa, pentru a ne menține în echilibru, trebuie să decelăm între alte două aspecte ale aceleiași caracterizări în divergență, potrivit cărora: „Părerea obișnuită este că era sub influența Reginei Maria, că ei i se datorează hotărârile care l-au dus la gloria întregirii neamului. Lucrul nu este exact. Desigur că în unele probleme Regina Maria a exercitat o înrâurire asupra lui într-o oarecare măsură. Chiar personalități mai puternice din apropierea lui l-au putut influența, ca să nu mai vorbim de o personalitate atât de hotărâtă, de vie ca a suveranei. Însă o adevărată, o decisivă influență dânsa nu putea exercita, fiindcă legătura sufletească dintre ei era prea slăbită."[5]

Pe fondul unei asemenea ambiguități, este dificil să înclini balanța înspre o parte sau alta a aprecierii și să te pronunți cu fermitate în interpretare. Credem însă că tot Regina Maria face lumină și dă la o parte cortina întunecată, în spatele căreia se ascund detractorii momentului.

Tranșant și deschis, Regina Maria – mai mult decât oricine din preajma suveranului – pune punctul pe ceea ce reprezintă esențialul în temă, afirmând, fără putință de tăgadă următoarele:

„Ferdinand este înainte de toate Regele României și un excelent patriot (...) poate că nu este foarte energic, dar are o ciudat de puternică doză de rezistență și cu cât este mai constrâns și amenințat, cu atât mai puțin se va pune în mișcare; el nu este ceea ce poate fi numit un om de acțiune, dar nu poate fi intimidat."[6] Ca, într-un final, în pofida a toate și a orice, să pună pecetea-i regală: „Preocuparea noastră cinstită a avut întotdeauna un singur obiect: România. Orice greșeli vom fi făcut, pe noi ne-au animat de fiecare dată intențiile cele mai bune."[7] Și asta, considerăm noi, că reprezintă esențialul mariajului, așa-zis „politic", al conlucrării regale.

În comparație cu Regele Ferdinand, introvertit și relativ necomunicativ, mai ales în mediul public, Regina Maria „era extraordinar de simpatizată de români și a știut să îmbine aspirațiile lor naționale cu

---

[2] Sterie Diamandi, *Galeria oamenilor politici*, Editura Gesa, București, 1991, p.9;
[3] Glenn E. Torrey, *România în Primul Război Mondial*, Editura Meteor Publishing, București, 2014, pp.19-20;
[4] I. G. Duca, *Memorii*, volumul I, Editura Expres, București, 1992, p.135;
[5] Idem, p.141;
[6] Maria, Regina României, *Povestea vieții mele*, vol. II, Editura Eminescu, București, 1991, pp.236-237;
[7] Eugen Wolbe, *Ferdinand I Întemeietorul României Mari. O biografie*, Ed. Humanitas, București, 2004, p.214;

propriile ei ambiții."[8] Exuberanța sa – în orice împrejurare – atrăgea și polariza nu numai atenția generală, ci ataşamentul sincer al poporului, care o adula cu sinceritate.

Încă de pe vremea cât era principesă, iar România – în conjunctura conflagrației în derulare – nu aderase la vreo alianță și-a exprimat poziția categorică pro Antanta. Să ne reamintim ce afirma aceasta, chiar în pofida Regelui Carol I, când se punea problema abdicării și a exilului întregii familii regale în Germania: „Eu de țara aceasta nu mă despart. Înțeleg aspirațiile ei și le îmbrățișez. Eu germană nu sunt, la drepturile de principesă engleză m-ați silit să renunț când m-am măritat, altă patrie decât România nu am."[9] Fapt, ce l-am marcat puternic pe principele moștenitor, care, la acea etapă se manifesta oscilant, deoarece atâta timp cât a trăit Regele Carol I, Ferdinand s-a ferit să-i facă obstrucție la simțămintele acestuia față de Puterile Centrale.

Odată despovărat de respectul față de unchiul său, încă din primele zile ale lui octombrie 1914, Ferdinand declara categoric: „Eu sunt un rege constituțional, prin urmare dacă țara crede că interesele ei dictează să merg împotriva Puterilor Centrale, nu în mine va găsi o piedică la realizarea idealului ei național."[10]

Pentru o dreaptă apreciere, să ne reamintim ce le-a spus Regele Ferdinand profesorilor de la Universitatea din București, care, tot în acea perioadă, i-au cerut ferm să-și exprime poziția față de împlinirea idealul național de secole al românilor: „Domnilor, sunt tot atât de înflăcărat pentru realizarea idealului național, ca și dumneavoastră. Deosebirea dintre noi este că în timp ce voi vă permiteți luxul de vorbi, fără a vă îngriji de toate consecințele vorbelor voastre, eu, ca rege, sunt dator să-mi măsor declarațiile, după posibilități".

Ceea ce era și normal, cu deosebire când opțiunea majoră trebuia temeinic aprofundată. Aici nu era vorba numai de idealul național, ci de însăși soarta în perspectivă a României. Așa că regele a cumpănit bine și, în cele din urmă, a venit în întâmpinarea românilor afirmând cu nedisimulată credință: „Când privesc înapoi la șirul atâtor fapte mărețe, pilde și dovezi vii ale puterilor neamului românesc, cum să nu fiu mândru că soarta m-a adus în această frumoasă țară, înzestrată cu atâtea daruri și cu mare viitor! Mă voi sili dar, neîncetat a învăța, a mă lumina și a asculta poveți bune, spre a putea fi folositor noii mele patrii, care m-a întâmpinat cu căldură arătându-mi atâta iubire".[11] Astfel, în 13/26 august 1916 (în preziua convocării Consiliului de Coroană, în care s-a hotărât declanșarea ostilităților împotriva Puterilor Centrale – n.n.)) Regele Ferdinand la o întrevedere cu liderul Partidului Conservator, Titu Maiorescu, un germanofil moderat, i-a s-a destăinuit anticipat: „trebuie să vă spun că sunt hotărât să merg cu Antanta. S-au dat în mine lupte teribile, dar acum sunt pregătit și deplin hotărât...

După lupte teribile care s-au dat în mine, sacrific totul pentru binele patriei."[12]

Nu i-a fost deloc ușor. „Acest rege, german de origine profund atașat de toate amintirile de familie și de tinerețea sa, întrevăzând adevăratul destin al poporului pe care îl conduce, și-a sacrificat întreg trecutul, întreaga tandreți și, am putea zice, chiar și inima sa – și aceasta fără vreun gest teatral, fără vreo frază grandilocventă și lacrimi în ochii săi – aceasta nefiind, fără îndoială, cea mai mică dramă a acestui război."[13]

Așadar, cu toate frământările sale – la urma urmei, firești – în legătură cu originea, rudele și prieteniile sale, cu amintirile tinereții, regele își înfrânge pornirile inimii sale spre a asculta de glasul îndatoririi supreme, care-i poruncea să urmeze ursita țării peste care domnea și, în ședința Consiliului de Coroană de la Cotroceni din 14/27 august 1916, anunța ferm că România nu poate nicidecum lupta alături de Puterile Centrale, căci „ar însemna să meargă împotriva evoluțiunii istorice a neamului românesc."[14] Chiar dacă reprezentanții opoziției, prezenți în sală, prin germanofilul și, incontestabil,

---

[8]. Apud Glenn E. Torrey, idem, p.20;
[9] I. G. Duca, *Memorii*, vol.I, op.cit., p.85;
[10] Idem, p.129;
[11]11 Ferdinand I, *Discursuri, scrisori, alocuțiuni, cuvântări și ordine de zi*, text ograf, Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I", Secția Documentare, Fond Manuscrise, inv. 91;
[12] Ioan Scurtu, *Regele Ferdinand I (1914-1927). Activitatea politică*, Editura Gramont, București, 1995, p. 32;
[13] Robert de Flers, articolul *Le roi Ferdinand „Le Loyal"*, publicat în anul 1937. A se vedea *Les francais et la Roumanie, Textes choisis par Paul Desfeuilles et Jaques Lasaigne*, Bucharest, 1937, Monitorul Oficial Imprimeria Națională, pp. 35-40;
[14] I. G. Duca, *Memorii*, vol.II, Editura Helicon, Timișoara, 1993, p.162;

marele patriot Petre Carp, a ţinut să-i reamintească regelui imensa sa datorie faţă de interesele dinastiei, care nu se puteau împlini decât alături de Germania. Atitudinea Regelui Ferdinand a rămas în istorie.

Iată cum i-a răspuns ministrului Petre Carp:

„ Aţi greşit domnule Carp, când aţi vorbit de interesele dinastiei. Nu cunosc decât interesele ţării. În conştiinţa mea aceste două interese se confundă. Dacă m-am hotărât să fac acest pas grav, este fiindcă după o matură chibzuinţă eu am ajuns la convingerea adâncă şi nestrămutată, că el corespunde cu adevăratele aspiraţiuni ale neamului a cărui răspundere o port în ceasul de faţă. Dinastia va urma soarta ţării, învingătoare cu ea, sau învinsă cu ea. Deoarece, mai presus de toate, dinastia mea este română. Rău aţi făcut când aţi numit-o străină, germană. Nu, este românească (...), o dinastie naţională şi revendic pentru Casa mea cinstea de a fi îndeplinit în întregime misiunea pe care acest popor i-a încredinţat-o”[15]

Astfel, cu acordul necondiţionat al regelui, care făcea parte din eşalonul I al Marelui Cartier General, în Planul de campanie al României împotriva Puterilor Centrale s-a statornicit ferm: „Scopul general al războiului, ce vom întreprinde, este realizarea idealului nostru naţional, adică întregirea neamului. Cucerirea teritoriilor locuite de români, ce se găsesc astăzi înglobate în monarhia austro-ungară, trebuie să fie fructul războiului.”[16]

De urmare, în Proclamaţia de Război, semnată de către Ferdinand şi adusă la cunoştinţa poporului, printre altele, se spunea: „ Români, Războiul care de doi ani a încins tot mai strâns hotarele noastre, a zdruncinat adânc vechiul aşezământ al Europei şi a învederat că pentru viitor numai pe temeiul naţional se poate asigura viaţa paşnică a popoarelor/ Pentru neamul nostru el a adus ziua aşteptată de veacuri de conştiinţa naţională, ziua Unirii lui (...). /De noi depinde astăzi să scăpăm de sub stăpânirea străină pe fraţii noştri de peste munţi şi din plaiurile Bucovinei unde Ştefan cel Mare doarme somnul lui de veci/ În noi, în virtuţile, în vitejia noastră stă putinţa de a le reda dreptul ca într-o Românie întregită şi liberă, de la Tisa la Mare, să propăşească în pace potrivit datinilor şi aspiraţiunilor gintei noastre.”[17]

Da, spre marele săi merit, Regele Ferdinand a avut puterea şi a dovedit înţelepciunea de veni în întâmpinarea voinţei populare de secole şi de a-şi demonstra ataşamentul faţă de cauza dreaptă a poporului în fruntea căruia destinul l-a ridicat.

În privinţa Reginei Maria – deşi, ca femeie, încă era supusă unor încercări, cărora trebuia să le facă faţă cât mai discret – îndârjirea sa, ca România să se alăture Antantei, nu mai poate fi pusă la îndoială. Fie şi numai pentru că era nepoată a Reginei Victoria a Regatului Unit, după tată – iar, în sine, încă se considera principesă engleză – şi, la fel, nu putem face abstracţie de faptul că era nepoată de fiică a Ţarului Alexandru al II-lea al Rusiei.

Fără vreo legătură cu Germania ori cu Austro-Ungaria.

De altfel, Regina Maria singură recunoaştea, că: „ Împăratul Rusiei şi Regele Angliei fiind amândoi verii mei primari, era uşor pentru mine să am legături neoficiale cu ei şi desigur că eram gata să-mi servesc ţara pe orice cale. Având în vedere că atât Regele, cât şi primul său ministru aveau deplină încredere în mine, eram mai iniţiată în problemele şi secretele de stat decât se obişnuieşte în ce priveşte reginele.”[18] Aspect faţă de care, oricât de mult s-a strădui unii cercetători şi analişti să facă abstracţie nu poate fi eludat în niciun fel.

„Regina Maria a reuşit să depăşească valul de reproşuri, care o făceau direct responsabilă pentru situaţia critică în care ajunsese ţara. Regina Maria era neclintită în credinţa sa că, în ciuda dificultăţilor, finalul va fi unul bun pentru România şi că alegerea de a intra în război de partea Antantei a fost decizia corectă. Treptat Palatul Regal a devenit Palatul Reginei, aceasta fiind persoana energică şi dăruită, care dădea încredere tuturor”.[19]

Fermecătoare – după unii, superbă – după alţii, relativ frumoasă – după cei mai rezervaţi, Regina Maria a României avea o personalitate aparte, în virtutea căreia se manifesta într-un mod cu totul

---

[15] I. G. Duca, *Memorii*, volumul II, Editura Helicon, Timişoara, 1993, p.167;
[16] Arhiva Serviciului Istoric al Armatei, Arhive diverse şi monografii, mapa 16, nr. de inventar 151;
[17] Regatul României, *Monitorul Oficial nr.108*, 15/28 august 1916, pp.5417-5418; A se vedea şi Ministerul Apărăii Naţionale, Marele Stat Mjor, Serviciul istoric, *România în Războiul mondial 1916-1919*, vol. I, cap. III Editura Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului, Bucureşti, 1934, p.7;
[18] Maria, Regina României, *Povestea vieţii mele*, vol. III, Editura Eminescu, Bucureşti, 1991;
[19] Sorin Iftimi, Aurica Ichim, *Iaşi – capitala României 1916-1918*, Editura Dar Development Publishing, Bucureşti, 2017, p.65;

deosebit față de elitistele contemporane. Așa că, dintre toate atributele posibile, acela de «modernă» credem că i se potrivea cel mai bine. Și, ca oricare dintre semenele sale de vază, Regina Maria era destul de capricioasă, subordonând întotdeauna exteriorul manifestării unui comandament interior de cea mai profundă sensibilitate: iubirea. Imensa sa iubire. Față de orice și față de oricine din complexul de trăiri umane, ce se încadra în parametri săi sufletești.[20]

Pentru ea, până și natura ori ambientul erau în consonanță cu starea-i de spirit. Când se simțea bine, diminețile erau frumoase, răcoarea încântătoare, aerul savuros, vremea minunată, priveliștea splendidă, ziua perfectă și serile erau formidabile. Când nu era în apele sale, cerul devenea brusc mohorât, iar în jur domnea tristețea, vântul era de nesuportat, căldura zilei excesivă, ziua teribil de încărcată, iar ploaia se transforma brusc în furtună. Chiar și pe unii dintre oamenii importanți, cu care venea în contact, nu pregeta să-i alinieze de o parte sau de alta a baricadei sale sufletești. De pildă, generalul Grigorescu părea că vrea să fie mai inteligent decât este, iar generalul Averescu îi părea duplicitar, secondat de tot atâtea pete și umbre.

Dinamică, rațională, fermă și, indubitabil, iubitoare de țară și de oamenii poporului, pe care – la o adică – nu se ferea să le pună în evidență și cele mai subtile neajunsuri, Regina Maria nu s-a dezmințit și nu a dezmințit defel în credința sa pentru susținerea neîntreruptă a efortului pe care soldații români l-au demonstrat, cu atâta jertfă, pe câmpurile de bătaie. De aceea, până și sarcasticul ministru Constantin Argetoianu, renumit pentru exigența criticilor sale recunoaște că: „Oricâte greșeli va fi comis regina Maria, înainte și după război, războiul rămâne pagina ei, pagină cu care se poate făli, pagină care se va așeza în istorie la loc de cinste. O găsim în tranșee printre combatanți în rândurile înaintate, o găsim în spitale și în toate posturile sanitare printre răniți și bolnavi. O găsim de față la toate adunările, care încercau să facă puțin bine. Nu a cunoscut frica de gloanțe și de bombe, cum nu a cunoscut teama și scârba de molimă sau nerăbdarea față de eforturile așa de des inutile, provocate de dorința ei de mai bine. Regina Maria și-a îndeplinit datoria pe toate fronturile activităților sale, dar mai presus de toate pe acela al încurajării și ridicării moralului acelora care o înconjurau și care au trebuit să decidă, în cele mai tragice momente, soarta țării și a poporului său. Se poate afirma că, în răstimpul pribegiei noastre în Moldova, regina Maria a întrupat aspirațiile cele mai înalte ale conștiinței românești. Prin modul cum a influențat în 1916 intrarea României în război și din nou în 1918, când aproape numai datorită ei, regele Ferdinand nu a ratificat dezastruoasa pace de la București, regina s-a așezat ca ctitoriță a României întregite și ca una din cele mai mari figuri ale istoriei noastre naționale.”[21]

Revenind la Regele Ferdinand, aceeași Regină Maria, care, orice s-ar spune, l-a cunoscut cel mai bine și – independent de simțămintele și legăturile lor personale – i-a fost sprijin în momentele sale de cumpănă, ca și ale țării, punem în evidență și o altă latură a personalității suveranului: „Din pricină că fusese prea îndelung subjugat și apăsat, regele Ferdinand avea nevoie adesea să fie înviorat și întărit. Felul meu de a fi îi insufla curaj și nădejde. În ceasurile de îndoială, găsea în mine o încredere de oțel, pe care singur n-o avea. Mână în mână, eram mai puternici. Nu era în firea soțului meu să mă recunoască în văzul tuturor ca pe o colaboratoare (...). Dar avea încredere în mine, eram o tovarășă plină de veselie, uneori cam nesupusă care însă niciodată nu-l dezamăgea. Afară de aceasta, menirea și țelurile noastre erau aceleași și trăiam amândoi pentru același ideal: binele țării noastre. Aceasta ne făcea răbdători unul față de altul și ne insufla fiecăruia îngăduință pentru cusururile celuilalt.[22]

Despre contribuția Reginei Maria în război, caracterizarea cea mai potrivită aparține unui sever memorialist, generalul Radu R. Rosetti[23] – contemporan al evenimentelor –, de la care aflăm că: „Deși Regina Maria nu avea rost să se amestece în chestiunile militare și, pe câte știu, nici nu s-a amestecat (...) ea a avut totuși influență prin energia și dârzenia ei firească. Pe atât de hotărâtă și înzestrată cu energie, pe cât regele nu avea aceste însușiri, ea a fost mereu o pildă de dârzenie și a creat o atmosferă de acțiune.

---

[20] Grigore Stamate, Mihai Hodorogea, *Mareșalul Prezan – artizan și apărător al Marii Uniri*, Editura Axioma Print, București, 2021, pp-283-284;
[21] Constantin Argetoianu, *Pentru cei de mâine: Amintiri din vremea celor de ieri*. Vol. 3, partea V, Editura Humanitas, București, 1992, p. 109;
[22] Maria, Regina României, *Povestea vieții mele*, vol. I, Editura Eminescu, București, 1991;
[23] Radu R.Rosetti, *Mărturisiri (1914-1919)*, Edit. Modelism, București, 1997, p.99. Pe când era colonel, Radu R. Rosetti a fost șef birou operații (Biroul 1) în Secția Operații a Statului Major General al Marelui Cartier;

Nu este lipsită de adevăr afirmațiunea contelui de Saint-Aulaire că Regina Maria a intrat în război cu o stare de spirit asemănătoare aceleia cu care se călugărește un credincios și că a fost «ministrul încrederii naționale»". Și, așa și era, căci ambasadorul Franței în România acelor ani – un extrem de fin observator al relațiilor de la vârful puterii, ca și a realității din perioada petrecută alături de conducerea statului român – o surprinde pe regină, în toată splendoarea manifestării sale:

„Regina Maria a intrat în război, precum alții se consacră religiei. S-a «călugărit» renunțând la toate pentru salvarea patriei sale, a dinastiei și a cauzei sfinte care unea atunci pe aliați. În vremea acestei claustrări, care nu excludea ci, dimpotrivă, presupunea conducerea spitalelor și parcurgerea frontului, ea a păstrat și a impus în jurul său perceptele ei de stoicism, de milostenie, de devotament și de speranță, mai presus de orice."[24]

Că lucrurile stăteau așa cum le descria plenipotențiarul francez reiese chiar și din memoriile reginei. Iată cum descrie aceasta intervenția sa stăruitoare pentru numirea viitorul șef al Statului Major al Marelui Cartier General: „După dejun (28 noiembrie/11 decembrie 1916 – n.n.), avui cu Nando (numele de alint al Regelui Ferdinand – n.n.) o lungă convorbire, în care încercai să-l conving să ia în seamă cele ce aveam de spus și să afle lucrurile ce vin din afară. Vorbi cu toată energia deznădejdii, mă strădui să-l conving că trebuie să dea generalului Prezan o situație în care să poată lucra cu temei (...), e omul în care se încrede și armata și poporul.[25]"

Desigur, ca și în alte multe asemenea cazuri, Regina Maria avea și de această dată dreptate, iar evoluția ulterioară a evenimentelor militare i-a confirmat-o pe deplin. Drept urmare, iată cum a fost percepută numirea generalului Prezan la șefia Statului Major General și, apoi la cea a Marelui Cartier General, în rândurile Armatei române:

„Fericit a fost inspirat Regele Ferdinand când l-a impus Marelui Comandament și mai ales când a destinat soldatului ales locul de șef al Marelui Cartier General."[26]

Despre Femeia-Regină s-au spus și se vor spune multe – se vor scrie tomuri de insinuări ori de fapte adăugate subtil ori reținute cu un plus de tendință. Mai bine sau mai puțin bine romanțate, dar despre Regina-Femeie, numai cei care au cunoscut-o și au înțeles-o, cu adevărat, se pot pronunța în perfectă cunoștință de cauză. Pentru că – independent de orice altă opinie – nimeni nu poate ignora faptul că Regina Maria, ca suverană, avea îndatorirea în structura sa de origine regală. Vrând-nevrând, strămoșii săi se resimțeau în fiecare fibră a vieții sale.

Poate că uneori să fi acționat din impus, poate că alteori, în virtutea vanității, niciodată însă nu s-a dezis de sorgintea-i imperială, care o domina și, la o adică, îi impunea în mod categoric. De aceea, cel mai probabil, Regina Maria – după cum insistă și unii experți: „Era decisă să-și folosească frumusețea, inteligența, spontaneitatea și farmecul personal, dar și relațiile pe care le avea cu «lumea bună» din Franța și Anglia, în slujba țării sale. Era o provocare pentru regină și o datorie totodată, de care s-a achitat cu succes."[27] Iată și opinia reginei însăși, în această privință: „Dar dacă, prin popularitatea mea pot să-mi ajut țara, atunci totul va fi bine."[28] Sau: „Umerii mei sunt considerați destul de lați pentru a putea duce anumite greutăți – inima mea este socotită destul de largă pentru a avea un oarecare curaj – astfel încât nu am fost ținută în afara lucrurilor și am fost folosită ca ajutor, când a fost nevoie."[29]

---

[24] Comté de Sainte-Aulaire, *Confession d'un vieux diplomate*, Ed. Flammarion, Paris, 1933, p.360;
[25] Maria, Regina României, Povestea vieții mele, vol.III, ediția a II-a , Ed. Moldova, Iași, 1991, p.89. Apud Grigore Stamate, Mihai Hodorogea, *Viața Mareșalului Prezan. Profesia de a fi român,* Ed. Axioma Print, București, 2015, p.301;
[26] Colonel D. Rădulescu, *Amintiri înălțătoare*, Tipografia Mitropolitul Silvestru, Cernăuți, 1936, p.7. A se vedea și Grigore Stamate, Mihai Hodorogea, *Bătăliile Mareșalului Prezan între autoritate și modestie*, Ed. Axioma Print, București, 2016, p.
[27] Ștefania Dinu, *Regina Maria a României, diplomat la Conferința de Pace de la Paris*, în Orizonturi culturale italo-române, revistă culturală și bilingvă, nr.4, anul XI, aprilie 2021;
[28] Maria Regina României, *Însemnări zilnice (decembrie 1918 - decembrie 1919)*, vol. I, traducere de Valentina Costache, Sanda Racoviceanu, îngrijire de ediție, introducere și note de Vasile Arimia, Editura. Albatros, București, 1996, p.73;
[29] Apud Eugen Teodoru, *Din scrinurile regilor*, Editura Junimea, Iași, 1979, p.297;

Într-un asemenea desăvârşit spirit nobil de patriotism, „în toate întâlnirile şi în interviurile sale, regina a ţinut să precizeze că «România nu cerşeşte», ci îşi revendică drepturile. A fost ascultată cu interes şi privită cu simpatie, reuşind să creeze o imagine favorabilă României.”[30]

Aşadar, putem afirma cu justificată mândrie şi fără de nicio reţinere că: „Regina Maria, în tot ceea ce făcea, nu epata defel, şi nu ţinea cu tot dinadinsul să iasă în faţă. Evenimentele o împingeau, îi veneau în întâmpinare şi interacţionau cu vocaţia sa. Şi, de aici, poate şi acea fală ancestrală – pe care orice adevărat suveran o are implementată genetic în fiinţă – să o fi dirijat involuntar înspre un asemenea comportament. Este şi aici o morală. Una de profunzime, care – cel mai probabil – irupe numai atunci când situaţia impune.”[31]

Sunt foarte multe de spus, de redat, ca şi de atribuit acestei monumentale regine de o inteligenţă şi un comportament cu totul aparte. O persoană extrem de echilibrată, de puternică, conştientă de valoarea sa şi de farmecul său, care au depăşit cu mult condiţia femeilor timpului său. Fie şi aşa, la nivelul superior al eşalonului regal.

Iată şi opinia calificată a marelui istoric şi savant, Nicolae Iorga: „Cu credinţa unui suflet mare s-a dus Regina Maria la Paris şi la Londra. A încercat lupta cu publicul cel mai greu de cucerit şi reţinut, şi l-a învins. A fost, cum spun ziarele franceze, o săptămână de zile «Regina Parisului», a acelui Paris care nu sufere nicio altă regalitate decât aceia care pune aşa de mari calităţi şi aşa de mari talente la dispoziţia unei cauze aşa de drepte.”[33] Şi, la fel, părerea lui Robert D. Kaplan, unul dintre cei mai importanţi analişti de politică externă americani: „Regina Maria, mai mult decât oricine altcineva, s-a bătut pentru a asigura reîntoarcerea Transilvaniei, Basarabiei şi Bucovinei la România, la sfârşitul Primului Război Mondial. A dormit pe câmpurile de luptă ale celui de-al Doilea Război Balcanic şi ale Primului Război Mondial, alături de soldaţii săi. Prin forţa de nezdruncinat a voinţei sale, această prinţesă britanică s-a redefinit pe sine însăşi ca româncă oferindu-le supuşilor săi o mai bună înţelegere a ceea ce urma să fie România, decât oricare din viziunile fasciştilor sau comuniştilor autohtoni care au urmat după ea.”[34]

Regele Ferdinand I, îmbrăcat în uniforma militară corespunzătoare rangului său[32]

Cât despre Regele Întregitor, satisfacţia este la fel de mare şi tot pe-atât de preţuită: „Când am luat moştenirea întemeietorului României moderne, am făgăduit înaintea reprezentanţilor naţiunei că voi fi un bun român. Cred că m-am ţinut de cuvânt. Grele au fost timpurile, mari au fost jertfele, dar strălucită e răsplata, şi astăzi pot spune cu fruntea sus: «Faţă de Dumnezeu şi faţă de poporul meu am conştiinţa curată».”[35] Şi avea, într-adevăr, dreptate, cum de altfel avea să consemneaze şi regina în jurnalul său de război, la revenirea în Bucureşti în 1 decembrie 1918:

„Nando se întoarce ca un mare rege, care a înfăptuit unirea poporului său mai presus de tot ce se credea cu putinţă. O, Domnul fie binecuvântat, trebuie să-i mulţumim în genunchi şi cu cea mai adâncă umilinţă. E un moment minunat, măreţ ... strigătul Înpărăteas tutilor românelor (tuturor românilor – n.n.) nu mai e o amăgire, ci o realitate.”[36]

---

[30] **Profesor univ. dr. Ioan Scurtu, *Regina Maria, Ion I. C. Brătianu şi preşedintele Wilson la Conferinţa de Pace de la Paris (1919)*, articol postat în 18 februarie 2019, accesat în 14.03.2022;**

[31] A se vedea Grigore Stamate, Mihai Hodorogea, *Mareşalul Prezan – artizan şi apărător al Marii Uniri*, capitolul *Regina Maria-frumoasa speranţă a românilor*, Editura Axioma Print, Bucureşti, 2021, p.374;

[32] Fotografie de album preluată de la Muzeul Militar Naţional „Regele Ferdinand I;

[33] Nicolae Iorga, ziarul *Neamul Românesc*, din 25 aprilie 1919, pagina 1;

[34] Robert D. Kaplan, *Balkan Ghosts - A journey through history*, St. Martin's Press, New York, 1996;

[35] Vezi şi Constantin Kiriţescu, *Istoria Războiului pentru întregirea neamului* 1916-1919, vol II, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1989, p.174;

[36] . Maria, Regina României, *Jurnal de război (1916-1918),* Editura Humanitas, Bucureşti, 2014, pp.418-419;

Destule sunt descrierile, consemnările, ca și sursele de inspirație referitoare la cei doi suverani și dacă nu toate sunt pe deplin armonizate, majoritar, converg în aceeași direcție și, de ce nu, cam cu aceleași aprecieri, care nu pot fi decât favorabile. Și, chiar dacă, vorba românului: „După război, mulți viteji se-arată!", nimănui și niciodată nu-i este permis să pună la îndoială participarea Regelui Ferdinand și Reginei Maria ai României la împlinirea idealului românesc al întregirii.

„Din numeroase surse documentare rezultă că suveranul român s-a aflat permanent în mijlocul ostașilor săi. Acolo unde evenimentele erau mai fierbinți. Astfel, în articolul «Motiv de mândrie națională», apărut în ziarul «Universul» din 21 noiembrie 1916, se spunea: «Nu ne e îngăduit să știm pe ce parte a frontului se găsește M. S. Regele, dar suntem cu precizie informați că se află pe frontul de luptă. Faptul acesta constituie pentru întreaga suflare românească un prilej de înălțare sufletească, un motiv de mândrie națională»."[37]

După slujba organizată la sosirea familiei regale în Capitală, în fața Mitropoliei, „generalul Grigorescu l-a rugat pe Nando, în numele Armatei, să accepte rangul de feldmareșal.

Nando a fost foarte mișcat și bucuros."[38]

În realitate, generalul de Corp de Armată Eremia Grigorescu, la acea vreme, ministru de război i-a înmânat Regelui Ferdinand „cea mai înaltă treaptă ostășească, care în graiul marilor popoare, nouă prietene și sprijinitoare se cheamă RANG DE MAREȘAL."[39]

Desigur, izbânda regală se bazează, deopotrivă, pe contribuția unor politicieni de seamă ai timpului – cu deosebire din guvern, în frunte cu Ionel I. C. Brătianu – a clerului – cu deosebire a preoților militari – pe capacitatea marilor comandanți ai Armatei române, în frunte cu viitorul mareșal Constantin Prezan și, nu în ultimă instanță, pe înaltul spirit de jertfă al bravilor soldați români, care au făcut dovada unui patriotism înălțător. Dovezi incontestabile, fără de care oricare rege sau regină nu s-ar fi prevalat de reușită, oricât de imensă le-ar fi fost însuflețirea. După cum și invers, din partea unor suverani, care și-au onorat demnitatea regală, la fel de impecabil. „Cu asemenea armată alcătuită din bravii ostași țărani, cărora regele Ferdinand le promisese pământ și libertate, generalul Constantin Prezan și mâna sa dreaptă maiorul Ion Antonescu aveau să pregătească și să declanșeze, în vara anului 1917, marea campanie pentru eliberarea teritoriilor ocupate de trufașa armată germano-ungară."[40] Scrisoarea-invitație a Regelui Ferdinand către generalul Prezan, de a participa la încoronarea de la Alba Iulia, fiind suficient de atestatoare, din acest punct de vedere: „nu trebuie să lipească acela care în timpul războiului a fost mâna mea dreaptă pe câmpul de luptă și care a jucat un rol preponderent în aducerea biruinței finale și deci a contribuit și el la desăvârșirea măreței opere (...)."[41]

De altfel, este bine cunoscut faptul că însăși Regina Maria a fost luată în evidențele militare la Regimentul 4 Roșiori, încă din anul 1895. Începând din anul 1898 i s-a acordat titlul onorific de comandant al respectivului regiment, după care i s-a conferit și gradul de colonel. Regina a fost foarte mândră de poziția sa militară, ca și de unitatea militară, care a recunoscut-o drept „Cap al Regimentului"[42], fapt pentru care, la toate festivitățile militare – adesea și în cele de război – principesa și, ulterior, Regina Maria, îmbrăca uniforma acestei unități.

Rândurile înscrise, cu mândrie, chiar în jurnalul său de război, sunt edificatoare în atestarea adevăratelor simțăminte ale Reginei Maria, atunci când se referea expres la atitudinea față de armată, ca și în raport cu îndatoririle sale militare – benevol asumate – pe care și le îndeplinea cu o conștiinciozitate remarcabilă.

---

[37] Apud Lt.col. drd. Leonida Moise, *Ferdinand I, rege și mareșal al României*, în volumul Gl. bg. Nicu Apostu, cpt. Didi Miler, coordonatori, *Mareșalii României*, Ed. Academiei de Înalte Studii Militare, București, 1999, p.20;

[38] Menționăm că, dintre toți suveranii României, Ferdinand a fost singurul care a avut o carieră militară completă, cu școală militară abolvită la Kassel (1885) și grad de sublocotenent în Regimentul 3 Linie București (1886), fiind avansat, în timp, până la gradul de comandant al Corpului II Armată (1911);

[39] A se vedea conținutul Cărții de Mareșal în volumul *Mareșalii României*, op.cit., p.24;

[40] Comandor profesor univ. dr. Jipa Rotaru, *La Mărășești trebuia să învingă sau să moară poporul român*, în Retrăiri istorice în veacul al XXI, vol. XI op. cit., p.551;

[41] Grigore Stamate, Mihai Hodorogea, *Viața Mareșalului Prezan. Profesia de a fi român*, Editura Axioma Print, București, 2015, p.293;

[42] În noiembrie 1915 Regimentul 4 Roșiori a fost denumit „*Regimentul 4 Roșiori «Regina Maria»*";

Iată şi opinia, consemnată în acelaşi volum, în referire la aprecierea meritelor sale de către conducerea de vârf a Armatei, în persoana generalului de Corp de Armată, Constantin Prezan:

„Prezan mi-a oferit «Virtutea Militară» clasa întâi (medalie de război pe care nu o primesc decât cei mai bravi soldaţi) în numele armatei, pentru că am venit în mijlocul lor, fără teamă. Mi-a făcut o imensă plăcere.”[43]

Principesa Maria vizavi de Regina Maria, în uniforma Regimentului 4 Roşiori[44]

Înainte de a se înălţa la Ceruri, Regina Maria a mai avut puterea să-şi binecuvânteze ţara, pentru care a slujit-o cu atâta dragoste şi devotament:

„Te binecuvântez, iubită Românie, ţara bucuriilor şi durerilor mele, frumoasa ţară, care ai trăit în inima mea şi ale cărei cărări le-am cunoscut toate. Frumoasa ţară pe care am văzut-o întregită, a cărei soartă mi-a fost îngăduit să o văd împlinită. Fii tu veşnic îmbelşugată, fii tu mare şi plină de cinste, să stai veşnic falnică printre naţiuni, să fii cinstită, iubită şi pricepută.”[45]

Vrem sau nu, începând cu suveranii, cei din conducerea acelor timpuri îşi onorau poporul, îşi iubeau patria, fără de nicio pretenţie de a avea vreun avantaj din devoţiunea lor. Ne-ar plăcea să putem afirma aceasta şi faţă de pleiada contemporaneităţii noastre care ar trebui să se ridice la nivelul înaintaşilor. Şi, să nu uite niciodată că „din depărtarea eternităţii lor, străbunii, eroii neamului românesc ne privesc şi, chiar dacă spiritul lor nu poate certa, atunci când este mâhnit se întunecă şi se depărtează de cel sau de cei care-i aduc întristare (...). Ei au timp şi au răbdare, au poate şi înţelegere, dar sigur nu pot accepta indiferenţa unora dintre noi faţă de măreţia faptelor lor. Cine crede că dincolo de cruce sunt numai oase, se înşală amarnic. Dincolo de toate acestea este istoria noastră, cu tot ceea ce a avut ea mai de vază şi de neprețuit.”[46]

„Atunci când istoria României nu va mai fi scrisă cu patimă şi chiar fanatism, poate că se va ajunge la înţelegerea amplului proces”[47], care reţine în intimitatea sa amintirea marilor oameni ai neamului nostru, a eroilor faţă de a căror prestaţie în slujba neamului românesc încă ni se impun oprelişti, din raţiuni care niciodată nu vor fi naţionale.

Astăzi, când „Cultul eroilor şi al martirilor a rămas parcă încremenit într-o realitate străină nouă (...) avem datoria de a le aşeza pe mormintele neştiute la cei mai mulţi dintre ei, alături de florile recunoştinţei, promisiunea ca jertfa şi sacrificiul lor să nu dispară din adevărata istorie a României. [48] O istorie, care trebuie să-şi ocupe neîntârziat locul cuvenit în şcoli, în universităţi şi, mai presus de toate, în fiinţa fiecărui român de bună credinţă. Până atunci, aşa cum ne sfătuia marele savant istoric Nicolae Iorga: „Pe eroi nu-i căutaţi în mormânt, ci în inima voastră”. Şi, mai mult, cum ne spunea, la timpul său, şi Regina Maria – când scria, cu atâta durere în suflet – „Nu vărsaţi lacrimi pe mormintele eroilor. Ci mai degrabă slăviţi-i în cântece, aşa ca faima numelui lor să rămână ca un ecou prin legenda veacurilor.”[49] Şi, niciodată şi nicidecum să nu uităm că „Aceste Pietre de hotar – Eroii şi Martirii creştini ortodocşi – au

---

[43] Grigore Stamate, Mihai Hodorogea, *Mareşalul Prezan – artizan şi apărător al Marii Uniri*, op.cit., p.307;
[44] Fotografiii de album preluate de la Muzeul Militar Naţional „Regele Ferdinand I;
[45] Maria, Regina României, *Testament*, op.cit.; a se vedea şi Grigore Stamate, Mihai Hodorogea, Mareşalul Prezan – artizan şi apărător al Marii Uniri, op.cit, p. 436;
[46] Idem, pp.436-437;
[47] Nistoroiu, Nicoleta, op.cit., p.561.
[48] Idem;
[49] Maria, Regina României. Apud Comandor prof.univ.dr. Jipa Rotaru, *La Mărăşeşti trebuia să învingă sau să moară poporul român* în *Retrăriei istorice în veacul XXI, vol.XI,* Colecţia «Ialomiţa-Centenar», Ed. Rocart, 2018;

cimentat cu jertfa sângelui lor sfânt Hotarul Ortodox al Daciei în care duşmanii izbesc, vrăjmaşii sfărâmă, iar ciocoii noi din lăuntru desprind bucăţi mari prin mişeleasca şi ticăloasa lor trădare, strâmtorând astfel graniţele Patriei, după interesele lor politicianiste, de vasali ai Ocultei. trecându-le din statornicia de drept a entităţii sacre indivizibile, prin conspiraţia lor în starea cu programare «invizibilă»".[50]

Bibliografie:

Documente:

- Arhiva Serviciului Istoric al Armatei, *Arhive diverse şi monografii*, mapa 16, nr. de inventar 151;
Regatul României, *Monitorul Oficial nr.108*, 15/28 august 1916, pp.5417-5418;
- Ministerul Apărăii Naţionale, Marele Stat Mjor, Serviciul istoric, *România în Războiul mondial 1916-1919*, vol. I, cap. III Editura Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului, Bucureşti, 1934;
- Ferdinand I, *Discursuri, scrisori, alocuţiuni, cuvântări şi ordine de zi*, text ograf, Muzeul Militar Naţional „Regele Ferdinand I", Secţia Documentare, Fond Manuscrise, inv. 91;
- *Les francais et la Roumanie,* Textes choisis par Paul Desfeuilles et Jaques Lasaigne, Bucharest, 1937, Monitorul Oficial Imprimeria Naţională

Lucrări:

- Argetoianu, Constantin, *Pentru cei de mâine: Amintiri din vremea celor de ieri*. volumul 3, partea V, Editura Humanitas, Bucureşti, 1992;
- De Fleurs, Robert, *Le roi Ferdinand „Le Loyal"* în *Les francais et la Roumanie,* Textes choisis par Paul Desfeuilles et Jaques Lasaigne, Bucharest, 1937, Monitorul Oficial Imprimeria Naţională
- Diamandi, Sterie, *Galeria oamenilor politici*, Editura Gesa, Bucureşti, 1991;
- I. G. Duca, *Memorii*, volumul I, Editura Expres, Bucureşti, 1992;
- I. G. Duca, *Memorii*, volumul II, Editura Helicon, Timişoara, 1993;
- Iftimi, Sorin; Ichim, Aurica*, Iaşi – capitala României 1916-1918*, Edit. Dar Development Publishing, Bucureşti, 2017;
- Iorga, Nicolae, ziarul *Neamul Românesc*, din 25 aprilie 1919;
- Kaplan, Robert D., *Balkan Ghosts - A journey through history*, St. Martin's Press, New York, 1996;
- Kiriţescu, Constantin, *Istoria Războiuli pentru întregirea neamului* 1916-1919, vol II, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti;
- Maria, Regina României, *Povestea vieţii mele*, vol. I, Editura Eminescu, Bucureşti, 1991;
- Maria, Regina României, *Povestea vieţii mele*, vol. II, Editura Eminescu, Bucureşti, 1991
- Maria, Regina României, *Povestea vieţii mele*, vol. III, Editura Eminescu, Bucureşti, 1991;
- Maria, Regina României, *Jurnal de război (1916-1918),* Editura Humanitas, Bucureşti, 2014;
- Maria, Regina României, *Testament*, Tenka – Juvah, Balcic, 29 iunie 1933;
- Maria Regina României, *Însemnări zilnice (decembrie 1918 - decembrie 1919)*, vol. I, traducere de Valentina Costache, Sanda Racoviceanu, îngrijire de ediţie, introducere şi note de Vasile Arimia, Edit. Albatros, Bucureşti;
- Marin, Jipa, comandor, profesor univ. dr.; Constantin, Vlad, , *Eroism şi jertfă la românii de peste Prut; unirea Basarabiri cu ţara*, în *Retrăiri istorice în veacul XXI,* volumul XI, Editura Rocart, Bucureşti, 2018;
- Marin Jipa, comandor, prof.univ.dr., *La Mărăşeşti trebuia să învingă sau să moară poporul român*, în *Retrăiri istorice în veacul al XXI*, vol. XI, Editura Rocart, Bucureşti, 2018;
- Moise, Leonida, lt-col., *Ferdinand I, rege şi mareşal al României*, în volumul Gl. bg. Nicu Apostu, cpt. Didi Miler, coordonatori, *Mareşalii României*, Ed. Academiei de Înalte Studii Militare, Bucureşti, 1999;
- Nistoroiu, Nicoleta*, Soarta generalilor români după cel de-Al Doilea Război Mondial*, în *Retrăriei istorice în veacul XXI, vol.XI,* Colecţia «Ialomiţa-Centenar», Ed. Rocart, 2018;
- Nistoroiu, Gheorghe Constantin, prof.dr., *Avem o ţară liberă*, în Revista Art-Emis din 27 septembrie 2020;
- Rădulescu, D., colonel, *Amintiri înălţătoare*, Tipografia Mitropolitul Silvestru, Cernăuţi, 1936;
- Rosetti, Radu R., *Mărturisiri (1914-1919)*, Editura Modelism, Bucureşti, 1997;
- Sainte-Aulaire, Comté de, *Confession d'un vieux diplomate*, Editura Flammarion, Paris, 1933;
- Scurtu, Ioan, *Regele Ferdinand I (1914-1927). Activitatea politică*, Editura Gramont, Bucureşti, 1995;
- Scurtu, Ioan, prof. univ. dr., *Regina Maria, Ion I.C.Brătianu şi preşedintele Wilson la Conferinţa de Pace de la Paris (1919)*, articol postat în 18 februarie 2019;
- Stamate, Grigore; Hodorogea, Mihai, *Viaţa Mareşalului Prezan. Profesia de a fi român*, Editura Axioma Print, Bucureşti, 2015;
- Stamate, Grigore; Hodorogea, Mihai*, Bătăliile Mareşalului Prezan între autoritate şi modestie*, Editura Axioma Print, Bucureşti, 2016;
- Stamate, Grigore; Hodorogea, Mihai, *Mareşalul Prezan – artizan şi apărător al Marii Uniri*, Editura Axioma Print, Bucureşti, 2021;
- Ştefania Dinu, *Regina Maria a României, diplomat la Conferinţa de Pace de la Paris*, în Orizonturi culturale italo-române, revistă culturală şi bilingvă, nr.4, anul XI, aprilie 2021;
- Teodoru, Eugen, *Din scrinurile regilor*, Editura Junimea, Iaşi, 1979;
- Torrey, Glenn E., *România în Primul Război Mondial*, Editura Meteor Publishing, Bucureşti, 2014;
- Wolbe,Eugen, *Ferdinand I Întemeietorul României Mari. O biografie*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 2004;

[50] Prof. dr. Gheorghe Constantin Nistoroiu, *Avem o ţară liberă*, în Revista Art-Emis din 27 septembrie 2020.